

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Daniel Bell

KULTURNÍ ROZPORY KAPITALISMU

Shrnutí knihy

Václav Štefek, soc. 2000

Referát ke kursu Soudobé sociologické teorie
2003-2004

Kniha amerického sociologa Daniela Bella z roku 1976 završuje trilogii jeho nejvýznamějších prací spolutvořenou knihami Konec ideologie (1960) a Nástup postindustriální společnosti (1973). Stejně jako předcházející knihy jsou i Kulturní rozpory kapitalismu souborem volně navazujících esejů, které však mají společné tematické zaměření. Týkají se situace v níž se nachází západní civilizace v druhé polovině 20.století. Nejedná se tedy o rozvíjení nějaké abstraktní teorie společnosti (z několika narážek je patrný Bellův velmi rezervovaný postoj k parsonsovskému strukturnímu funkcionalismu, který byl v americké sociologii 70.let stále ještě velmi vlivný), ale spíše o diagnózu klíčových problémů moderních industrializovaných společností, pokus o prognózu budoucího vývoje a normativní nastínění mechanismů řešení soudobé krize. Teze obsažené v knize však nevycházejí z nějakého teoretického vakua – nalezneme zde četné odkazy na klasiky sociologie jako Max Weber (problematika protestantské etiky, racionalizace), Émile Durkheim (náboženský základ společenského života) či Karl Marx (spíše polemika), ale i na Bellovy současníky (Isaiah Berlin, John Rawls a další)

Bell je označován za konzervativního autora. Pozice, kterou zastává v otázkách moderní společnosti, politiky a kultury však není tak ideově jednoznačná. V ekonomických otázkách kritizuje (neo)liberalistický přístup, je však zastáncem liberálních principů v politice. V případě socialismu se naopak ostře staví proti jeho uplatnění v politice, zastává však aplikaci některých socialistických principů v ekonomice. Jedině v jeho názorech na kulturu se plně projevuje jeho konzervativní orientace.

Rozštěpenost sfér

Bellův uvážlivý a nedogmatický přístup k moderním ideovým proudům souvisí s jeho analytickým pohledem na (makro)sociální realitu. K moderní společnosti podle něj nemůžeme přistupovat holisticky, naopak je třeba uvědomit si, že každá sféra společnosti se řídí odlišnými principy, které nelze vztahovat na sféry ostatní. Hegel, Marx i teoretikové cyklického vývoje společnosti jako Spengler viděli společnost jako celek, determinovaný určitým dějnotvorným principem (u Hegela to byl vývoj vědomí – Ducha, Marxův materialismus stál naopak na změnách bytí- pokroku výrobního způsobu). Bell však postuluje existenci tří sfér, které se řídí odlišnými „axiálními principy“ (ty mají historicky a geograficky univerzální podobu, ale i speciální výraz pro různé epochy a společnosti). Jedná se o techno-ekonomickou (sociální) strukturu, politický systém a kulturu. Disharmonie mezi těmito sférami je pak příčinou zásadních rozporů moderní společnosti.

Techno-ekonomická struktura slouží k uspokojování materiálních potřeb společnosti. Osovým principem je *úspornost*, jejímž výrazem je v industriální společnosti *funkční racionalita*. Sociální změnou v rámci této sféry rozumíme pokrok ke stále vyšší efektivitě a maximalizaci užitku. Logikou této sféry se řídí jak alokace zdrojů, tak sociální stratifikace. Techno-ekonomická struktura má nutně byrokratický charakter a vyznačuje se tendencí k reifikaci lidského a přírodního faktoru a dominancí instrumentálního rozumu.

Politický systém představuje sféru nalézání spravedlnosti a řešení konfliktů. Axiálním principem je *legitimita*, jejímž liberálně demokratickým vyjádřením je idea *rovnosti*, jejíž rozšiřování je považováno za žádoucí směr sociální změny. Politický systém vytváří struktury reprezentace a participace, rozhodnutí jsou činěna na základě obecného zákona a kompromisu (na rozdíl od instrumentální racionality ovládající tech.-ek. strukturu bychom zde mohli použít pozdější Habermasův termín komunikativní racionalita).

Doménou kultury jsou symboly, skrze něž jednotlivec chápe smysl své existence jako individua i společenské bytosti. Axiálním principem je *symbolické vyjádření*, které je v prostředí modernistické kultury chápáno jako *sebe-realizace* či sebe-naplnění. Princip změny je zde na rozdíl od předchozích sfér kumulativní (nafta ruší páru, ale jazz neruší Bacha).

Rozštěpenost sfér generuje konflikty: Byrokratický a hierarchický charakter

technoekonomické struktury se střetává s požadavky rovnosti a participace, na kterých stojí politický systém (spojení kapitalismu a demokracie tak není zcela logické a rozhodně se nejedná o nějakou historickou nutnost). Zvěcnění a odcizení člověka ve výkonu role ekonomicky efektivního článku v procesu materiální reprodukce společnosti je zase v ostrém rozporu s kulturní potřebou naplnění jeho „JÁ“ (protestantská etika spojovala ekonomickou efektivitu s touto potřebou prostřednictvím étosu naplnění *povolání*, toto spojení však v průběhu uplynulých 150 let zcela zaniklo). Tímto problémem se zabývá první ze dvou částí knihy - jde o rozpor mezi buržoazním řádem a kulturním modernismem, který ve svých důsledcích etabloje hédonismus jako masově akceptovaný životní styl. Druhá část se pak zabývá rozporem uvnitř ekonomické sféry – rozporem mezi uspokojováním celospolečenských potřeb a naplňováním soukromých tužeb. I zde vystupuje hédonismus jako klíčový problémový faktor.

Kulturní rozpory kapitalismu

Klasické teorie společnosti kulturu považovaly za složku společnosti podřízenou politickému či ekonomickému řádu (Marx ji např. považoval za součást nadstavby ekonomické základny), v minulých dobách také kultura takovou roli do značné míry plnila (legitimizovala například společenské uspořádání křesťanského středověku). Dnes je však kultura nositelem společenské změny – nástup modernismu znamenal expanzi lidské imaginace a tvořivosti za hranice tradičních tabu, novost se sama stala kritériem určujícím kulturní hodnotu. Kultura má dokonce v této rovině převahu nad techno-ekonomickou strukturou (která je limitována omezenými zdroji). Kulturní spotřeba (v podobě životního stylu) se také stává rozhodujícím společensko-diferenciačním faktorem – dosud tuto úlohu plnil profesní status. Ve 20. století jsme tedy svědky nebývalého růstu autonomie a síly kulturní sféry. Moderní kultura se zcela rozešla se svým techno-ekonomickým současníkem – buržoazním společenským řádem. Opoziční kultura, explicitně útočící na buržoazní hodnoty, zcela přehlušila jakékoli snahy o kulturní legitimaci statu quo (zvláště na poli „vysoké kultury“). Anomie, absurdita, odcizení – to byly témata dominující v literatuře poloviny 20. století.

Tento rozchod kultury se společenským řádem spojuje Bell s nástupem *modernismu* v 19. století. Modernismem označuje všudypřítomnou revoluci v uměleckých formách (nová básnická syntaxe, kubismus, impresionismus a různé experimentální postupy ve výtvarném umění, atonalita v hudbě, proud vědomí místo klasického románového syžetu v literatuře,...). Modernismus vzniká v reakci na technický pokrok a nahrazení teologického chápání světa chápáním psychologickým. V modernismu je ztělesněna vzpoura proti řádu, touha překonávat všechny hranice, popření falešné racionality svazující nespoutané ego. Modernismus oslavuje přítomnost a budoucnost a zavrhuje minulost a tradici – kulturní avantgarda (modernismus jako alternativní kultura) zažila rozkvět ve 20. a 30. letech 20. století, záhy však zanikla, neboť hlad po novém ovládl většinovou kulturu natolik, že vše nové bylo ihned přijato a konzumováno. Kulturní inovace tak ztrácí „emancipační“ potenciál a stává se pouhým spotřebním zbožím.

V posledních dvou stech letech se zásadním způsobem proměňuje sociální (techno-ekon.) struktura. Bell analyzuje cestu americké společnosti od časů protestantské etiky k psychedelické kultuře 60. let. Paradoxem tohoto vývoje je, že rozklad buržoazních asketických hodnot způsobil sám kapitalismus. Puritánské náboženství ztrácelo v průběhu 18. a 19. století svou morální naléhavost (zčásti i vlivem industrializace a urbanizace, která oslabovala vliv tradiční komunity maloměsta a sociální kontrolu) a stávalo se čím dál více legitimizací bezohledné ekonomické dravosti a současně zdrojem moralizujícího maloměšťáctví. Avantgarda přelomu 19. a 20. století žádala v reakci na takto vyčerpané buržoazní hodnoty uvolnění mravů a kosmopolitnější kulturu, hédonismus místo askeze. Puritánská morálka se ještě naposledy vzešla v podobě prohibičního hnutí, které však nepřežilo masivní nápor konzumních hodnot nové (převážně velkoměstské) kultury. Masový konzum a technický pokrok (rozšíření automobilu, vynález filmu, reklama, prodej na splátky) zcela změnil tvář světa v průběhu života jediné generace. Étos výkonu, doposud

ovládající americkou společnost, ustoupil okázalé spotřebě. Sebeovládání nahradila zábava „za každou cenu“. Psychedelická kontrakultura 60.let pak není ničím jiným než extenzí poválečného „oficiálního“ hédonismu.

Bez protestantské etiky kapitalismus ztrácí své transcendentní zakotvení a morální ospravedlnění. Porušení morálního pravidla vyvolává pocit viny. Morálku ale nahradila ve věku hédonismu psychologie. Neuspokojení konzumních aspirací vyvolává pocit úzkosti – ten může být však pro jedince přinejmenším stejně vážným problémem jako pocit viny. Zásadní kulturní rozpor kapitalismu můžeme formulovat takto: buržoazní společnost jako první v dějinách uznává hédonismus jako životní styl mas (podporuje ho reklamou a stimulací tužeb), ale postrádá mechanismy k jeho legitimizaci. Kultura není legitimizací ekonomického systému uspokojování *potřeb*, nýbrž vůdčí silou – představuje poptávku v podobě soukromých *tužeb*, ekonomika se má svou produkcí kultuře přizpůsobit. Americká společnost se tak dostala do značně schizofrenní situace: operuje tradiční rétorikou protestantské etiky (pokud jde o mobilizaci či integraci společnosti pomocí apelu na „americké“ hodnoty), ve skutečnosti je však její vnitřní dynamika založena na hédonismu. Otázka identity kapitalistické společnosti je však podle Bella důležitá. Každý posun od askeze k hédonismu v dějinách byl prý doprovázen úpadkem solidarity. Soudobá společnost tak může skrze krizi individuální motivace a schopnosti dosahovat společných cílů dospět až k anomickému stavu.

Rozštěpenost kulturního diskursu

Tento esej si klade otázku po koherenci kultury – tedy zda je dnes kultura schopna plnit funkci symbolické exprese tak, jak ji kdysi plnilo náboženství. Může být kultura v dnešní podobě prostředkem utváření sdíleného pohledu na svět? Bell na tuto otázku odpovídá negativně a uvádí následující argumenty.

Předně v moderní kultuře existuje *rozpor mezi kognitivní a emocionální rovinou vyjadřování*. Člověk není schopen transformovat kulturní obsah do smysluplného osobního prožitku, a to z několika důvodů. Díky funkční specializaci ve společnosti vzniká mnoho subkultur (profesních a jiných), jejich zkušenost již není kulturně zobecnitelná, kultura se stává soukromou, ezoterickou záležitostí skupiny. Dalším důvodem je transformace jazyka – metaforický výraz nahrazuje abstrakce a deduktivismus, člověk je pojmy spíše zmaten než orientován, neboť se za nimi neskrývá žádný konkrétní objekt.

Dalšími důvody selhání kultury jako společné definice světa jsou: *různost kulturní zkušenosti* (jediný subjekt nemůže ani přehledově pojmut celek kulturní zkušenosti v podmínkách internacionalizace národních kultur, inflace uměleckých děl,...), *absence centra* (v teritoriálním i tematickém smyslu, neexistence jednotné estetiky, množství „škatulek“,...). Důležitým faktorem inkoherence kultury je *rozpad racionálního kosmu* související se *ztrátou distance*. Formálně technická pravidla, jimiž se řídily tradiční umělecké formy umožňovaly posuzovateli odstup od díla a jeho kritické zhodnocení. Moderní umění tuto distanci ruší tím, že jako prostředky oslovení adresáta užívá smyslovost (oproti racionálnímu posouzení), simultánnost (oproti klasické chronologii), bezprostřednost (člověk má být přímo vtažen do díla) a okamžitý účinek (není čas na dialog s dílem, dílo hned pomíjí – např. happening).

Modernismus užívá stále vyhrocenějších forem dramatizace, ovšem bez katarze (obsahový ekvivalent k formálnímu provedení). Dílo nás do sebe vtáhne, ale pak nás vyčerpané vyplivne. Po konzumaci díla pak zbývá pouze smyslová kocovina prostá jakéhokoli transcendentního obsahu.

Senzibilita šedesátých let

Bell se dále poměrně podrobně zabývá „kontrakulturou“ 60. let s cílem ukázat na tomto příkladu vyčerpání kulturního modernismu. Z konzervativní pozice komentuje „akční umění“, které

popírá distanci mezi uměním a životem; konceptuální umění, které ruší objekt; happening, který bojuje proti metafyzice tím, že v něm vše znamená jen to, čím to opravdu je; všímá si jevu, který nazývá demokratizací geniality, kdy každý může být umělcem a vyjmout se tím z podřízenosti božskému i lidskému řádu, kdy neoddiskutovatelná emoce nabývá převahy nad diskutabilními názory; román podle něj ovládly témata šílenství a schizofrenie; divadlo se stává „dionýskou tlupou“ posedlou násilím, atp.

Nová senzibilita, která si začala říkat „kontrakultura“ útočí na rozum ve jménu spontánnosti. Podle Bella je však tato spontánnost (požadavek sexuální svobody, drogová extáze a psychedelie,..) pouze utopickým voláním po ztraceném dětství a znakem nedospělosti (protože neschopnosti rozlišovat mezi ideami, pohlavími,..) a neschopnosti nalézt jinou hodnotu než vlastní „JÁ“.

Na prahu velké obnovy: náboženství a kultura v postindustriálním věku

Tento esej je variací na durkheimovská témata sociální vazby, funkce náboženství a oddělení posvátného a profánního. Každá společnost potřebuje mechanismus, kterým připoutá člověka ke společnosti. V předindustriální společnosti spojovala lidi příroda, respektive nutnost adaptovat se na ni. Industriální společnost stála na přetváření přírody – lidé přitom musí kooperovat a spojuje je technika. V postindustriální však již žádná z předchozích kosmologií neplatí, z lidského života zmizela jak příroda, tak technika – zbyli jen ostatní lidé, s nimiž musíme žít. Existuje jediná realita – realita sociální. Jaký typ vazby má však lidi v tomto sociálním světě spojovat, když ne náboženství (jako ve světě přírodním) nebo práce (ve světě technickém)? Zbývá jediné kultura.

Všechny tři typy vazby (prostředky identity) prošly vývojem od sakrálního k profánnímu: náboženství se stalo z prostředku transcendentního zakotvení věcí individuální volby; práce bez étosu povolání je pouhým nutným ekonomickým chováním. Kultura byla vždy prostředkem potlačení démonična (skrze jeho zobrazení) a výrazem kontinuity minulosti a přítomnosti. Modernistická kultura se však v démoničnu vyžívá a minulost obětovala „kultu nového“.

Na otázku, kde hledat co je lidem společné a stále odpovídá Bell ve shodě s Weberem a Schelerem: v *náboženství*. Náboženství není nezbytným atributem společnosti jak tvrdí Durkheim, ale spíše konstitutivní součástí lidského vědomí. Člověk totiž hledá neustále odpovědi na stále stejné existenciální otázky (a ty nenajde ani v lidské přirozenosti ani v historii, jak doufal Marx). Dá se tedy očekávat, že se i na dnešní dobu se objeví náboženská reakce. Dnes existuje množství kultů – ty jsou *partikulární* a většinou fungují na základě charismatické autority, operují s proroctvím (směřují do budoucnosti) a jejich rituály jsou rituály vyvazujícími. Odpověď na problémy naší existence však musíme hledat spíše v minulosti (ve zkušenosti tradice) a identitu nalezneme v rituálech iniciačních. Odpověď nenalezneme ani v (liberální) etice – ta je svou povahou procedurální a *univerzální*, nebere v potaz partikularitu identity. Náš život je situován v napětí mezi partikulárním a univerzálním – obojí musíme vzít v potaz. Navíc musíme vzít na vědomí oddělenost sfér: ve sféře materiální reprodukce můžeme pracovat se „světským“ světem, na poli kultury pak musíme hledat „posvátné“ transcendentální zakotvení.

Předcházející eseje se zabývaly problematikou kultury a jejího vztahu k ostatním sférám. Druhá část knihy pak pojednává o sféře politické. Krize, v níž se tato sféra nachází vyplývá z rozporu mezi společenskými a individuálními zájmy. Bell řeší problém pomocí konceptu *veřejné domácnosti*, jemuž má odpovídat určitá normativní veřejná filozofie. Ta může pak představovat i půdu pro kulturní obnovu společnosti.

Vratká Amerika: přechodné a trvalé faktory celonárodní krize

Bell se nejprve soustřeďuje na popis americké společnosti po druhé světové válce a nalézá přechodné i strukturální krizové faktory v politickém a ekonomickém vývoji země. Všímá si mimo jiné rozpadu konsenzu ohledně ideového směřování americké politiky (rozpadá se vnitřní jednota v boji proti „komunistickému nebezpečí“, vzniká „nová levice“), rasové situace (rostoucí organizovanost černošských hnutí, eskalace jejich požadavků) nebo krize důvěry v politické instituce a reprezentaci (nejvážnějším faktorem této krize byla válka ve Vietnamu, která znamenala u velké části převážně mladé populace ztrátu důvěry jak v americkou politiku, tak v „americké hodnoty“).

Společenská struktura prošla čtyřmi revolucemi, na které se musí adaptovat politické a ekonomické mechanismy. Těmito strukturálními revolucemi jsou: *demografická proměna* (urbanizace a populační boom), vyžadující růst nákladů na zajištění služeb; vznik *celonárodní společnosti* (doprava a komunikace propojila USA v jeden celek), který znamená potřebu nové koncepce řízení a participace; *komunální společnost* (trh nepostačuje k zajišťování veřejných statků) s potřebou veřejné filozofie, která by poskytla normativní vodítko k posuzování různých skupinových nároků; a *postindustriální společnost* (posun v profesní struktuře směrem k službám, rostoucí význam vědění ve společnosti) vyžadující novou koncepci vzdělání, vědy a výzkumu, a novou politiku zaměstnanosti akcentující rostoucí roli kvalifikace.

USA budou muset dále čelit několika obecnějším problémům jako jsou *vztah demokracie a velmoci* (jak provádět velmocenskou politiku a přitom respektovat vnitřní opozici?), *krize kompetence elit* (např. Vietnam poukázal na nekompetentnost vedení americké zahraniční politiky), *selhání expertního sektoru* (ekonomům i sociálním vědcům přerůstají společenské problémy přes hlavu), *participační revoluce* (tlak na posun k přímé demokracii může vyústit v zablokování efektivity politického rozhodování).

V mezinárodním kontextu předpovídá Bell upadající roli USA v prostředí ekonomicky a společensky globalizovaného světa. „Mýtus všemocnosti“ Ameriky - tedy přesvědčení, že právě byla Bohem povolána k dovršení jeho záměrů na Zemi – značně utrpěl v důsledku porážky ve Vietnamu. Růst americké ekonomiky začíná zaostávat např. za Japonskem, ale i jinými asijskými zeměmi. To ovšem souvisí s vnitřním sociálním prostředím v USA. Individualismus a konzumní hédonismus zcela ovládl americkou společnost, která tak nezvládá kolektivní řešení problémů a není schopná akcentovat obecný zájem. Budoucnost USA tak do značné míry závisí na jejich schopnosti přijmout koncepci veřejné domácnosti.

Veřejná domácnost: o „fiskální sociologii“ a liberální společnosti

Domácnost byla základní ekonomickou jednotkou v antické společnosti. Moderní ekonomický liberalismus považuje za základní ekonomickou kategorii trh. Moderní doba však vyžaduje nový mechanismus uspokojování veřejných potřeb. Oba jmenované principy má zaštitit *veřejná domácnost*. Tento koncept je podle Bella schopen skloubit politický liberalismus (zachování individuálních odlišností) s potřebou komunálního řízení společnosti (definice a naplňování obecného zájmu).

Domácnost je nejen ekonomickou jednotkou, ale také pospolitostí. Ekonomika postavená na principu domácnosti dbá o uspokojování *společných (biologických) potřeb* jejích členů. V tržní ekonomice je naopak poptávka určována *soukromými (psychologickými) tužbami* atomizovaných individuí - ty jsou narozdíl od potřeb neukojitelné (po pádu protestantské etiky navíc nic nestojí v cestě jejich neomezené expanzi). Trh však není schopen zajistit uspokojování veřejných potřeb – k tomu má sloužit veřejná domácnost, jejímž centrem je státní rozpočet a veřejné finance vůbec. Ve 20. století se potřeba tohoto konceptu projevila naplno – je třeba provádět efektivní sociální politiku, garantovat směřování vědecko-technologického vývoje, a zejména celkově řídit ekonomiku pomocí fiskální politiky. Veřejná domácnost tedy znamená činit ekonomická rozhodnutí v rámci politické sféry. Liberální teorií jasně oddělené sféry se mají opět spojit, ovšem ne s cílem koncentrace moci,

ale garance určitého pojetí společného dobra.

Bell užívá Schumpeterův pojem „fiskální sociologie“, jímž rozumí pohled na společnost skrze veřejné finance. Stát je ve smyslu této disciplíny pojímán zejména jako daňový stát, který musí plnit dvě protichůdné funkce. Jednak musí získávat prostředky akumulací kapitálu, aby mohl zajišťovat veřejné statky. Na druhé straně musí legitimizovat svou existenci zajišťováním sociálního smíru, tedy naplňováním nároků vznášených jednotlivci a skupinami. Rozpor mezi těmito funkcemi tkví v tom, že očekávání a nároky ze strany společenských subjektů narůstají tempem, které naráží na možnosti ekonomického růstu. Uspokojení nároků předpokládá nárůst sektoru služeb, růst nákladů v tomto sektoru ekonomiky však výrazně převyšuje růst jeho produktivity a spolu s dalšími faktory tento proces ústí ve vznik inflační spirály. Nalézáme se v začarovaném kruhu: „nový“ kapitalismus (jeho výrazem je např. New Deal) využil hédonismu, aby nastartoval ekonomický růst skrze zvýšení spotřeby; hédonismus pak generoval očekávání, kterým se přizpůsobil životní standart garantovaný „státem blahobytu“- na naplnění takového standartu však nepostačuje současná úroveň ekonomického růstu.

Pokud však stát neuspokojí své občany – které tak neuvážlivě zhýčkal – z prostředků generovaných růstem, zbývá mu buď zvýšit daně nebo apelovat na snížení spotřeby. Obě tyto strategie by však znamenaly značnou politickou destabilizaci. Politická legitimita tkví dnes totiž zejména ve sféře materiálního uspokojení nároků, pocit zakotvení v civitas (politické pospolitosti) je v úpadku. Krize státu blahobytu (státního kapitalismu) může vést až k ohrožení liberálně demokratického politického systému.

Potřebujeme *veřejnou filozofii*, která by nově definovala cíle veřejné domácnosti a kritéria posuzování partikulárních nároků. Společnosti trhu a spotřeby chybí mechanismy legitimace. Hédonismus, na kterém tato společnost stojí představuje jak ohrožení liberální demokracie, tak i samotného fyzického přežití společnosti (plýtvání na úkor budoucích generací). Nová filozofie veřejné domácnosti by se měla pokusit o obnovení civitas při současném zachování individuálních svobod.

Normativní pravidlo uspokojuje lidskou potřebu povědomí o spravedlnosti, společnost tedy potřebuje veřejnou filozofii. Politická filozofie klasického polis zdůrazňující uměřenost se nedá uplatnit v industrializované společnosti atomizovaných jedinců. Je použitelná jen v malých společnostech, kde se všichni znají a shodnou se na definici společného dobra. Liberální teorie volného trhu zase počítá s minimálním státem, nelze z ní tedy vyvodit koncepci veřejné domácnosti. Marxismus nám také nepomůže, neboť jím předpokládaná společnost hojnosti a absolutní svobody je utopií.

Filozofie veřejné domácnosti bude muset vyřešit čtyři zásadní problémy, přičemž by jí měl pomoci *princip relevantních rozdílů*. Za prvé je tu otázka, co má být jednotkou veřejné domácnosti. To, zda má dostat přednost zájem individua či zájem jiný, musí vyplývat z rozlišení věcí, které se týkají všech bez rozdílů, a případů, kdy musíme respektovat individuální odlišnosti. Druhým problémem je rozpor mezi svobodou a rovností, klasicky zformulovaný Tocquevillem. Zde opět musíme podle kontextu uplatnit buď aritmetický princip rovnosti (nakládat s lidmi rovně – např. za stejný čin stejný trest) nebo princip proporční (činit lidi rovnými – např. bohatší platí vyšší daň), dále je třeba potlačovat uměle vytvořené nerovnosti (např. rušit privilegia), ale v zájmu ochrany svobody zachovat nerovnosti přirozené (rozdíly v talentu či zásluhách). Dále, za třetí, je tu rozpor mezi efektivitou a spravedlností, tedy mezi sledováním ekonomických imperativů a jejich společenskými důsledky. Jde například o problémy reifikace člověka v pracovním procesu či rovnováhy mezi přítomností a budoucností co se týče zdrojů a životního prostředí. Veřejná filozofie musí stanovit, které zájmy jsou důležitější. Konečně za čtvrté je tu otázka hranice mezi veřejným a soukromým. Konzervativci i liberálové vedou tuto hranici mezi ekonomikou a morálkou (první požadují svobodnou ekonomiku a regulovanou morálku, druzí opak), rozlišovat by se však mělo spíše uvnitř každé ze sfér. (Řízená) ekonomika by měla dbát na různost zájmů, měla by financovat potřeby, ale jejich definici ponechat na soukromých rozhodnutích. Morálka by pak měla rozlišovat mezi veřejným projevem a soukromým praktikováním určitých morálně problematických činností.

Veřejná domácnost není popřením (politického) liberalismu, ale jeho potvrzením.

Individualistický ekonomický liberalismus není nijak nutně spojen s liberálně demokratickým politickým zřízením. Ekonomický liberalismus musí být překonán - trh nedokáže řešit závažné problémy dneška, proto sílí vliv veřejné domácnosti. Veřejná domácnost podložená životaschopnou normativní teorií může naplnit účel liberalismu: nalézt společné cíle, ale zachovat individuální prostředky k jejich naplnění.